

Socijalni pokreti ljekarnika u Hrvatskoj

1

Socijalni pokreti u ljekarništvu u Hrvatskoj imaju svoje posebne karakteristike, bazirane na velikom interesu zajednice za rad ljekarni. Još od edikta Fridriha II iz 1240. dozvole za otvaranje ljekarne davale su komune. Komune, a kasnije i države, regulirale su poslovanje ljekarni posebnim propisima. Dozvole za rad ljekarni davale su se u početku s realnim a kasnije i s personalnim pravom. Kod realnog prava vlasnik je mogao ljekarnu premjestiti svojom voljom na drugo mjesto, mogao ju je prodati i nestručnjaku, a nasljeđivali su ga zakoniti nasljednici. Personalno je pravo bilo mnogo strože i vezalo se uz određenu osobu koncesionara, a nasljeđivali su ga udovica i djeca ako su studirala ljekarništvo. Već taj koncesionirani sistem nosi u sebi klicu budućih klasnih sukoba, jer daje neograničenu mogućnost vlasniku ljekarne da iskorištava namještenika i da mu određuje radno vrijeme po svojoj volji. Izvor takvim odnosima treba tražiti u vremenu kad su se ljekarnici školovali u ljekarnama i kada je naučnik morao pomagati i u kućnim poslovima. Čehovi su imali zaštićivati svoje članove protiv raznih načina izrabljivanja, pa su i farmaceutski suradnici nastojali zaštitu tražiti u svojim posebnim stručnim društvima, koja su stoga imala i socijalni karakter. U raznim vremenima ta je borba imala različite oblike, od borbe protiv ugnjetača i za oslobođenje od tuđe dominacije do stvaranja svojih fakulteta na materinjem jeziku i razvoja svoje autohtone znanosti.

Tom je razvoju uvelike pogodovala kratka vladavina Francuza u Istri i Dalmaciji, a zatim i u drugim područjima južno od rijeke Save, koja su Francuzi dobili mirom u Požunu (Bratislava) 1805. godine i u Schönbrunnu 1809. godine. Već 1807. godine venecijanski ljekarnik Vincenzo Dandolo osniva u Zadru licej u kojem se izučavala i farmacija, te su se tu školovali prvi slobodni farmaceuti. Promijenjenim prilikama morala se prilagoditi i Austrija, te je 1819. dopušteno osnivanje prvog stručnog udruženja ljekarnika, odnosno Ljekarničkog zbora, u Primorju. Ti su zborovi (gremiji) preteče kasnijih komora. U njima su članovi mogli biti i vlasnici i providnici ljekarna, pa je time putem gremija i službeno upravljanje ljekarnama prešlo na te osobe.

Gremiji su rajonirani, te su postojali gremiji za grad i okolicu Gorice, Trsta, Istre sa sjedištem u Poreču i za grad Rijeku kamo su se ubrajale i dvije ljekarne iz Karlovca. Postojali su i gremiji za Korušku, Kranjsku i napokon, od 1858, za Hrvatsku i Slavoniju. Dalmacija je pripala direktno pod Beč. Gremiji su radili na unapređivanju ljekarništva i usklađivali nesuglasice na svom području. Tako se glavni gremij za Hrvatsku i Slavoniju iz Zagreba protivio što filijalni gremij u Osijeku upotrebljava

u korespondenciji njemački jezik, iako je službeno utvrđena upotreba hrvatskog jezika. Njemački jezik upotrebljavan je i na području gremija u Bosni i Hercegovini (osnovanog 1907). Gremij provodi i dekadni sistem u mjerama, što je bio velik posao, jer je trebalo izmijeniti utege i mjere, izraditi nove propise za pripremanje lijekova i cjenike. Već 1877. zbor podnosi banu Mažuraniću molbu da se na Sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu otvori i tečaj za ljekarnike. Tome je 1882. i udovoljeno, pa taj tečaj na Mudroslovnom fakultetu završavaju i mnogi studenti iz Srbije i Bugarske. U 1888. godini izdana je i prva farmakopeja »Hrvatsko-slavonski ljekopis«, što je bio velik uspjeh, jer su službene farmakopeje mogle izdavati uglavnom jedino samostalne države. Osim toga, 1890. osnovano je posebno društvo »Aesculap« u koje su ušli svi farmaceuti — od studenata do sveučilišnih profesora — a koje je potpomagalo siromašne studente u slučaju bolesti ili potrebe. Angažiranjem članova toga znanstvenog i socijalnog društva pokrenuto je 1897. i tiskanje prvoga stručnog farmaceutskega časopisa na Balkanu pod nazivom »Aesculap«.

Članovi društva »Aesculap« djelovali su ne samo stručno već i politički. U spaljivanju mađarske zastave na Jelačićevom trgu u listopadu 1895. sudjelovali su i Milan Dörvald, Fibić i neki drugi studenti, koji su onda studij morali nastaviti u Pragu. Međutim, svojim djelovanjem društvo je svratilo na sebe pažnju nenarodnog režima, pa se tražio i najmanji povod da se djelovanje društva zabrani. Takva se prilika ukazala 1897. kada Stol sedmorice u Zagrebu rješenjem br. 1438 od 31. ožujka 1897. poništava rješenje Gradskog poglavarstva u Križevcima br. 1083 od 15. ožujka da se ljekarnici mr ph. Franjo Posinković i Miroslav Kelner upisuju u spisak birača za izbore u 53. izbornom kotaru na osnovi diploma o završenom školovanju. List »Aesculap« stao je u obranu Križevčana citirajući integralni tekst Zakona o izbornom redu za sabor Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji u § 5 daje pravo glasa »doktorom bud kojega fakulteta svim onim, koji steknu diplome na učevnim zavodima ravnim sveučilištu, magistrima ranarstva, ljekarom [...]« smatrajući da se pod ljekarom posve prirodno razumijeva i »magister farmacije«. Stranica 109 »Aesculapa« i cenzurirana bijela stranica 110 govore o intervenciji cenzure, da bi društvo bilo zabranjeno, biblioteka, a vjerojatno i novac, sekvstrirani.

Novo »Hrvatsko farmaceutsko društvo« osnovano je u Zagrebu tek 1905. godine. Na njegovom čelu nalazimo mr ph. Stanislava Ilakovca. Ilakovac je rođen 5. XI 1883. u Vinkovcima, a studirajući na Farmaceutskom fakultetu u Grazu upoznao se sa socijalističkim previranjima u Evropi. Svoje ideje iznio je već 1907. u tek pokrenutom »Farmaceutskom vjesniku«. Ilakovac piše: »[...] danas živimo u doba udruživanja na svim poljima ljudskog djelovanja. Pojedinač se kao jedinica gubi, a mjesto njega stupaju u život i djeluju društvene jedinice u formi najrazličitijih organizacija [...]. Uvidiv blagodat udruženja počelo je ovo zahvatati sve to veće dimenzije, te nema danas staleža, koji nije oćutio potrebe slobodnog udruživanja [...]. Lijepi plodovi koje je donijela organizacija našim sudrugovima u susjednim zemljama, ponukala je nas hrvatske farmaceute, da poradimo oko zbliženja, oko promicanja naših staleških interesa. Naše teško zvanje, koje, uz razmjerni prigor i duboku

samozataju iziskuje nadfizički napor i veliku odgovornost, nametnulo nam je dužnost, da se svrstamo u red slobodnih ljudi, da poradimo oko zaštićenja interesa i oko podignuća naših staleških probitaka.« Kao parole Ilakovac je istaknuo: neka udruženje bude žarište skupne ljubavi; stupimo na obranu zajedničkih interesa; budimo društveno svjesni i preko boljitaka pojedinaca ići na probitak cjelokupnog ljekarništva.¹

2

Isticanje potrebe borbe za poboljšanje položaja farmaceuta nalazimo već kod društva »Aesculap« koje na skupštini 19. II 1897. definira svoju ulogu ovako: »Pošto je društvo 'Aesculap' jedini farmaceutski zastupnik na slavenskom jugu, te mu je uz podupiranje siromašnih drugova ta zadaća, da promiče naravoslovne i farmaceutske znanosti, bez ikakve političke svrhe [...]« Pod utjecajem farmaceuta koji su završili studije u Beču, Grazu i Pragu, gdje su se upoznali s idejama Adlera koji je bio veliki prijatelj Engelsa, počinju farmaceuti uočavati nedostatke postojeće farmaceutske organizacije u Trojednoj kraljevini i velike mogućnosti eksploatacije farmaceuta uslijed postojanja koncesioniranog sistema. Naime, za malu plaću trebalo je kod vlasnika ljekarne raditi cijeli dan i noću obavljati dežurnu službu, a sve to bez ikakva osiguranja u slučaju bolesti, iznemoglosti i starosti. Školovanje je također bilo otežano. Prije upisa na fakultet trebalo je jednu ili dvije godine prakticirati u ljekarnama, a ta praksa ne samo da se nije gotovo nikada plaćala već su čak praktikanti morali platiti vlasniku ljekarne da ih primi u nauk. Nakon toga trebalo je položiti tirocinijski ispit kod gremija, dakle kod vlasničke stručno-cehovske organizacije. Tek nakon toga farmaceut je mogao dobiti koncesiju ako je imao sreće i veza. Naime, izdavanje koncesija u Hrvatskoj bilo je od davnine diskreciono pravo bana ili administrativnih vrhova, te se prema tome davalo po političkim ili nacionalnim kriterijima. Jedan takav slučaj našao je svog odraza i u štampi. Naime, mr. ph. Emanuel Mataušek dobio je od bana Raucha koncesiju za otvaranje javne ljekarne u Crikvenici. Budući da nije odmah otvorio ljekarnu, novi ban Tomašić ukinuo je Mataušekovu koncesiju. Mataušek prati bana čak do Budimpešte i tu ga fizički napada u jednoj kavani uz Dunav.

Iz godine u godinu koncesionirani sistem kao ostatak feudalnog društvenog sistema postaje nepodnošljiviji. Narodni poslanik dr. Juraj Biankini podnio je 28. XI 1911. interpelaciju Bečkom carevinskom vijeću zahtijevajući da se taj sistem u Dalmaciji ukine. Tu interpelaciju potpisuju i hrvatski i slovenski poslanici, pa čak i neki pripadnici Mladočeške stranke. Prema zapisu u zadarskom »Narodnom listu« od 13. i 17. I 1912, u interpelaciji se govorilo o zaostalom ljekarništvu u našim krajevima. Upozoravalo se da prema Ljekarničkom zakonu od 18. XII 1906. ljekarnici odgovaraju za valjanost izdanih lijekova, te da ljekarnu može voditi samo magister farmacije kvinkvenist, a lijekove da može izdavati samo stručni magister. Ističe se da koncesionirane ljekarne ne pružaju dovoljno

¹ Farmaceutski vjesnik, Zagreb, 1. svibnja 1907, br. 1, str. 1.

garancije za valjano obavljanje ljekarničke službe, te se to potvrđuje primjerima. Kritizira se i studij farmacije na kojem se ne uči bakteriologija, a osobito što je stručni nadzor nad ljekarnama povjeren liječnicima koji nemaju dovoljno farmaceutskog znanja ni sprema. Na kraju se predlaže da ljekarne budu državni monopol, a ljekarnici državni službenici, čime bi otpao svaki osobni profit i spekulacija vlasnika ljekarne. Smatra se da bi ljekarne trebalo podržavati uz odštetu, a vlasnici bi se zadržali kao upravitelji, i to tako da bi članovi obitelji imali pravo na obiteljsku mirovinu. Predlagač misli da bi to podržavljenje bilo lako provedivo i da bi se državi trošak za otkup isplatio za manje od četiri godine, jer osim namještaja malo koji vlasnik ljekarne ima u ljekarnu uložen veći vlastiti kapital. Zanimljivo je da je upravo takva socijalizacija provedena u Jugoslaviji 1949. godine, pri čemu prijedlozi iz 1912 — iako nisu bili prihvaćeni, jer su bili u suprotnosti s tadašnjim liberalno-kapitalističkim sistemom — dokazuju da je i tada bilo kod nas farmaceuta s demokratskim i naprednim idejama, koji su uočili da je napredak ljekarništva isključivo u socijalizaciji.

Ljekarnici i asistenti podnose 23. III 1913. Zemaljskoj vladi u Zagrebu predstavku da im se osigura obavezni nedjeljni odmor. Tu su predstavku poduprli mr ph. Ziga Ključec, predsjednik, i mr ph. Petar Šoštarić kao predstavnici Hrvatskog farmaceutskog društva, ali se vlada nije htjela miješati u odnose između vlasnika ljekarni i njihovih namještenika pa to pitanje nije bilo riješeno.

Sva su se ta zbivanja i odnosi kretali k otvorenom sukobu do kojega je došlo 8. svibnja 1914. godine. Taj pokret, koji je izbio tri mjeseca prije početka prvoga svjetskog rata, vodilo je Hrvatsko farmaceutsko društvo, dakle magistri farmacije bez ljekarna, asistenti i aspiranti. Vlasnicima ljekarni stavljeni su zahtjevi da svaki treći dan bude slobodan (radilo se cijeli dan, uz takozvanu pripremnu službu i noćno dežurstvo), da namještenici imaju pravo na odmor od dva sata za ručak i sat i pol za večeru, te da se štrajkašima ne smije otkazati posao zbog štrajka, niti nad njima provoditi neke druge represalije. Zahtijevalo se i formiranje Platežne blagajne putem koje bi namještenici primali plaću, izbjegnuvši tako direktno ponižavajuće primanje plaće iz ruku vlasnika. Iz te bi se blagajne isplaćivalo i socijalno osiguranje, odnosno isplaćivala pomoć za vrijeme nesposobnosti za rad i mirovina. Medusobne sporove imala bi rješavati komisija sastavljena od određenog broja farmaceuta s obje strana. Svi vlasnici osim ljekarnika Mitelbacha i Bartulića odbili su zahtjeve farmaceuta, koji su tada skinuli bijele kute i izišli iz ljekarni te tako stupili u *prvi štrajk intelektualaca* na Balkanu, a možda i na širem području. Štrajk je izazvao u Zagrebu veliku uzbunu, jer, iako su vlasnici doveli u ljekarne članove svojih obitelji, pa čak i kućnu poslugu, nisu mogli sami obavljati sve poslove, pa je potkraj dana nastao pravi kaos.

Štrajk je trajao samo jedan dan. Profesor na Farmaceutskom odjelu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dr. Julije Domac uspio je nagovoriti obje strane na popuštanje, te su se namještenici vratili na posao nakon što im je uveden potrebni odmor i obećano smanjivanje opsega posla.

Zagrebački građani, a osobito radnici, očito su sa simpatijama prihvatili taj prvi pokret farmaceuta. Cenzuriran je članak »Štrajk ljekarnič-

kih suradnika u Zagrebu« u zagrebačkim »Novostima« od 9. svibnja 1914. U istom listu 8. V 1914. nepoznati novinar piše: »Već dulje vremena nam je bilo poznato, da namještenici u ljekarnama, magistri farmacije te asistenti nisu — jer ne mogu biti — zadovoljni svojim položajem. Dvanaest-satni odista prenaporni rad ovih ljudi uz onakvu odgovornost kao što je imaju oni, nije ni mogao ničim drugim ni uroditi: Danas je proglašen štrajk sveukupnog osoblja u zagrebačkim ljekarnama i dok ove retke pišemo, stvar se je pod večer jako zaoštrila te bi moglo doći i do generalnog štrajka ljekarničkih namještenika u Hrvatskoj. Dok u jednu ruku ne možemo zatajiti čuđenje što je moralo doći do štrajka, moramo se osvrnuti na samu ovu pojavu te toplo zauzeti stanovište namještenika bez ikakve zagriženosti naprama samim ljekarnicima. Ta tu se radi o ljudima, koji su jednako kvalificirani dotično, koji će biti za godinu dvije tako kvalificirani kao i oni. Svakome radniku se danas priznaje opravdanost odmora i zabave uz rad, pak ako je ikada došlo do umanjivanja stavke [...] krivnja može biti ne u preuzetnosti namještenika, nego u ne- uviđavnosti poslodavaca.«²

Najveću podršku štrajkašima dale su »Radničke novine« koje su pozvale »[...] sve drugove u provinciji da podupru taj štrajk i da ne zasnivaju radni odnos sa vlasnicima ljekarna u kojima se štrajkuje«. Štrajk su poduprli i farmaceutski namještenici iz Slovenije i studenti iz naših krajeva na farmaceutskim fakultetima Austrije. Kolege iz Mađarske ponudili su čak materijalnu pomoć za uzdržavanje štrajkaša u toku štrajka, pozvavši članove Hrvatskog farmaceutskog društva na užu suradnju i zajedničko rješavanje aktualnih problema, osobito na polju stručnog usavršavanja i u borbi za ostvarivanje materijalnih uvjeta rada. Značajno je spomenuti da su i ljekarnički suradnici u Budimpešti 27. svibnja 1914. predali svojim poslodavcima zahtjeve u 14 točaka, koji su prilično slični zahtjevima zagrebačkih farmaceuta i, kao i kod ovih, taj se pokret 6. lipnja pretvorio u štrajk u koji je stupilo 65% budimpeštanskih farmaceutskih namještenika.³

Prvi štrajk naših ljekarnika označuje početak intenzivnih borbi za reguliranje radnog odnosa. Unutar Hrvatskog farmaceutskog društva vode se velike diskusije o prijedlogu da se promijeni Zakon o ljekarništvu iz 1894. godine, a osobito o stavki prema kojoj suradnici imaju pravo na koncesiju tek nakon 15 godina rada. Otpor takvim izmjenama bio je tako žestok da je u svibnju 1914. Zemaljska vlada povukla novelu o promjenama nekih ustanova Zakona, što je bio očiti uspjeh suradnje magistara farmacije i nediplomiranih asistenata i aspiranata.

Očuvana je i predstava Hrvatskog farmaceutskog društva i Hrvatskog akademskog farmaceutskog kluba prigodom najave promjena u Zakonu o ljekarništvu. Ističe se da glavni teret ljekarni snose suradnici, a prava da im se neprestano stežu i time ugrožavaju ionako bijedne životne prilike. Zahtijevaju:⁴

² *Novosti*, Zagreb, 8. V. 1914.

³ *Farmaceutski vjesnik*, VIII, 1914, br. 7, str. 176.

⁴ Isto, br. 3, str. 46—50, i br. 4, str. 74—75.

- a. da bi trebalo osnivati nove ljekarne prema napućenosti, inteligenciji i blagostanju općinstva, prema prometnim prilikama područja, gdje ima 4000 stanovnika;
- b. takvih bi ljekarna u Zagrebu trebalo osnovati više u četvrtima koje ih nemaju;
- c. vlasnici traže samo mlade ljekarnike, jer oni moraju negdje obavljati petogodišnju praksu, »quinqueniū«, da bi mogli konkurirati za koju koncesiju. Kako to moraju po svaku cijenu, vlasnici ih iskorištavaju;
- d. prigodom prodaje ljekarna uvelike se povećava vrijednost inventara i lijekova, iako je u tome najvažnija koncesija koja se dobiva besplatno od vlasti;
- e. po novom se zahtijeva da onaj tko traži koncesiju mora imati 15 godina staža, to jest 10 godina više nego do sada;
- f. u mjestima u kojima postoje dvije ili više ljekarna treba uvesti izmjenično nedjeljni odmor i noćne službe; noćne takse morale bi se upotrebljavati isključivo za mirovinsku zakladu; budući se plaća taksa, stranke neće buditi ljekarnike budzašto, nego samo za zaista urgentne recepte;
- g. isto bi tako u plaćevnu zakladu i za mirovine trebalo da idu sve pristojbe koje se plaćaju za nove koncesije, globe, prihodi i prinosi koje bi plaćao ljekarnički stalež. Tim bi se novcem isplaćivale pomoći ostarjelim, onemoćalim ljekarničkim suradnicima, siromašnim i nemoćnim ljekarnicima ili njihovim udovicama i djeci. To treba hitno provesti, jer će inače ta skrb pasti na teret općine i na skromne prihode staleža;
- h. uvesti ispit zrelosti u izobrazbi;
- i. namjestiti činovnike za ljekarničke poslove, a preglede ljekarna imali bi obavljati doktori ili magistri farmacije quinquenisti, a ne liječnici koji nisu kompetentni, nepristrani i pravedni suci, ne proizlaze iz naših redova i ne poznaju naše teškoće.

Potpisnici te predstavke bili su od Hrvatskog akademskog farmaceutskog kluba asistent farmacije Vladoje Sokić i mr ph. Vjera Rojc, a od Hrvatskog farmaceutskog društva mr ph. Stanislav Ilakovac i mr ph. Ferdinand Kovačić, tajnik društva.

Protiv novele Zakona ustali su i kolege iz Primorja i članovi slovenske omladine. To je potvrđivalo jedinstvenost farmaceuta koji se bore za bolje radne i životne uvjete. Gotovo su proročanske riječi izrečene u to vrijeme: »Teški dani nas čekaju, ali mi smo kadri da izvršimo naš zadatak. Kada bura prođe, zasjat će sunce.« Trebalo je samo na njihovo ostvarenje čekati još dva decenija i proći kroz dva krvava rata.

3

Jedan je od potpisnika predstavke mr ph. Stanislav Ilakovac. O njemu se malo piše u djelima o povijesti socijalističke revolucije naših naroda, iako je bio jedan od vođa, posebno u domeni ljekarništva.

Ilakovac je rođen 5. XI 1883. u Vinkovcima. Njegov otac Nikola bio je profesor i direktor gimnazije. Obitelj je imala i prezime Matuzin.

Slavko je bio marljiv učenik, a s izuzetnim je interesom čitao knjige iz prirodnih znanosti i lijepe književnosti. U Vinkovcima završava šest razreda gimnazije nakon čega tri godine naukuje u Ljekarni i u Sarajevu polaže tirocinijski s najboljim uspjehom. Farmaciju studira na fakultetu u Grazu. Djelomično se uzdržava davanjem instrukcija, ali je usprkos tome jedan od najboljih studenata. Poslije dvije godine studija, 1904. godine, postiže diplomu magistra farmacije i vraća se u Hrvatsku. Radi u raznim Ljekarnama u Zagrebu i provinciji. Svoju Ljekarnu otvara 1924. godine.

Već za vrijeme studija Ilakovca je posebno zanimalo stanje u radničkim pokretima Evrope. U Hrvatsku se vratio kao potpuno formirana ličnost koja ne preza od borbe, što potvrđuje njegov rad u Hrvatskom farmaceutskom društvu uoči prvoga svjetskog rata.

Godine 1918. Ilakovac radi u Ljekarni H. Brodjovina u Zagrebu, i sada nastavlja rad koji je bio prekinuo rat. Povezuje se sa svojim stručnim prijateljima te ih upoznaje s revolucionarnim idejama. U osobito je dobrim odnosima s mr Andrijom Jovanom iz Varaždina. Jovan navodi u svojim sjećanjima: »Upoznali smo se pod konac prvog svjetskog rata. Bio sam došao u Zagreb u zubara i upao u demonstracije povodom neke obljetnice Preradovića. Vijali su nas policajci i domobranci i nekako sam se na dovitljiv način probio kroz kordon i našao se pred apotekom Brodjovina. Brzo sam se 'spasio' u apoteku, već se je zatvarala.« Kako je Jovan bio u to vrijeme vojni Ljekarnik u Varaždinu, Ilakovac se interesira za političke prilike u Varaždinu, ističući »[...] ja sam, kolega, po uvjerenju 'komunista' i mislim da sam Vas pravilno ocijenio i da Vam treba to da kažem, jer je moj konačni cilj da mladu farmaciju odmah povedem na 'pravi put'.⁵

Djelovanjem povratnika iz oktobarske revolucije zbog krizne situacije u političkom i privrednom životu, a i pod utjecajem revolucije Bele Kuna u Mađarskoj, u sjevernoj Hrvatskoj dolazi do jake uznemirenosti i nezadovoljstva među seljacima, radnicima i namještenicima.

Brojni zahtjevi izražavaju želju najamnih slojeva da poboljšaju svoje materijalno stanje, koje je uslijed inflacionih tokova bilo svakim danom sve lošije.

Nosilac revolucionarnih ideja među Ljekarnicima bio je Stanislav Ilakovac. Njegovim angažiranjem osnovano je Društvo Ljekarničkih namještenika koje je djelovalo u sklopu Općeg radničkog saveza za Hrvatsku i Slavoniju. To društvo 14. travnja 1919. podnosi zahtjeve u 14 točaka Hrvatskom Ljekarničkom zboru, tražeći da se na njih odgovori do podne 29. travnja. Zahtjevi su izraženi u obliku kolektivnog ugovora koji glasi:

»1. Priznaje se 8 satni radni dan t.j. 48 sati na tjedan sa odmorom za sve nedjelje i blagdane. Za rad na iste dane imade se dati počinak na radne dane istoga tjedna. U Ljekarnama sa 2 suradnika daje im se izmjenice počinak svaki drugi dan poslije podne. U Ljekarnama sa 3 suradnika, daje im se izmjenice počinak svaki treći cijeli dan.

2. Suradnik nije dužan držati više od 15 noćnih služba u mjesecu. Noćnu službu vrši vježbenik samo u izvanrednom slučaju (ako upravitelj Ljekarne

⁵ Berkeš, M., *Farmaceutski glasnik*, Zagreb, XV, 1959, br. 8, str. 353—362.

oboli, naglo otputuje itd.), a vlastan je na to istom u drugoj godini ako je navršio 17 godina.

3. Manipulanti nesmiju priređivati ni izdavati ljekarije po liječničkom propisu. Gdje je to za vrijeme vojne uvedeno, imade se smjesta oblasno obustaviti, a vlasnika ili upravitelja ljekarne prisiliti, da se posluži kvalificiranim silama.

4. Svaki stalni namještenik u ljekarni imade pravo na 14-dnevni godišnji odmor. Ako je diplomirani ili nediplomirani suradnik u službi 2 godine daje mu se 21-dnevni dopust, ako je u službi 3 ili više godina, daje mu se 30-dnevni dopust. Dopusti se obavljaju ljeti, a ako zahtijeva zdravstveno stanje radnika, imadu se dati u svako doba godine. Za dopuste duže od 14 dana imadu se postaviti zamjenici. Kraće dopuste dijele međusobno suradnici a pripada im odšteta u novcu u visini plaće odsutnog druga.

5. Imadu se pregledati sobe za stanovanje i držanje noćne službe, koje treba da odgovaraju svim uslovima zdravstva. Nedostaci se imadu u sporazumu sa vlasnicima ljekarna u najkraćem roku popraviti.

6. Svaki namještenik treba biti osiguran za slučaj bolesti ili nezgode.

7. Svakog namještenika treba osigurati za slučaj nemoći i starosti. Ova se mirovinska zaklada mora temeljiti na sakupljenim svotama po 'Hrvatskom farmaceutskom društvu u Zagrebu', koja je dosegla visinu od 10.000 K. a od Hrvatsko slovenskog ljekarničkog zbora se traži, da istoj svoti što prije priklopi obećanih 10.000 K. sa kamatama. Obavezni prinosi namještenika i vlasnika svih ljekarna u Hrvatskoj i Slavoniji imadu u istu zakladu čim prije da se svojoj svrsi privedu.

8. Čim se odredi naša novčana vrijednost imadu se sustavno urediti beriva svih stalnih namještenika u ljekarnama Hrvatske i Slavonije. Dok se ne sredi naša valuta imadu se temeljne plaće sa svim ratnim i ostalim doplatcima, koje namještenik sada uživa, povisiti za 75%. Vježbenici rade 6 mjeseci besplatno (u pokrajini uz kućnu obskrbu), drugih 7 mjeseci dobivaju 1/3, trećih 6 mjeseci 2/3, a četvrtih 6 mjeseci cijelu plaću nediplomiranog suradnika.

9. Svakom stalnom namješteniku daje se jednokratna potpora u visini njegove mjesečne plaće, ako je bio u službi 3 mjeseca.

10. Traži se priznanje staleške organizacije i njenih pouzdanika.

11. Otkaz službe i namještenje obavlja se u buduće samo putem 'Društva ljekarničkih namještenika u Zagrebu'. Otkaz se službe prima samo na izmaku svakog četvrt godišta a vrijedi tromjesečni otkazni rok.

12. Sva sporna pitanja rješava mirovni sud sastavljen od jednakog broja zavađenih stranaka sa neutralnim predsjednikom na čelu.

13. Pismeno potvrđene primljene tražbine stupaju na snagu 1. svibnja 1919. a vrijede za sve namještenike u ljekarnama Hrvatske i Slavonije.

14. Traži se svetkovanje prvog svibnja kao radničkog blagdana.

Zahtjeve su potpisali mr Milan Čorak i mr St. Ilakovac za Društvo ljekarničkih namještenika, student Pichler za nediplomirane suradnike, Hugo Rubelli za vježbenike, Leopoldina Kučinić za blagajnike, Adolf Prochazka za komptuariste i Marko Vojnović za laborante. Zahtjevi su vrlo slični onima radničke klase u ono vrijeme, te je očito da su se ljekarnici smatrali njenim sastavnim dijelom.

Zahtjevima ljekarnika Hrvatske i Slavoniju pridružili su se i suradnici na Rijeci, koji su još 14. ožujka 1919. poslali »Spomenicu g. Ljekarnicima i provizorima javnih ljekarna na Rijeci«. Citiramo tekst spomenice: »Niže potpisani naznanjuju Vam osnutak 'Društva ljekarničkih suradnika' na Rijeci, kojem je zadaća da širi kolegijalnost i štiti zajedničke interese. Na konstituiranom sastanku od 6. ožujka 1919. zaključilo se predlagati slijedeću spomenicu i zamoliti Vas, da se izjavite pismeno do 18. o. mjeseca o našim zahtjevima:

1. Osamsatni dnevni rad t.j. 48 sati na tjedan (ostaje jedan poslije podne izlaz na tjedan i to kao zamjena za nedjelju prije podne do 12 sati). Rad u nedjelju i blagdane poslije podne izjednačuje počinak u iste dane bez inspekcije.
2. Mjesečna plaća za diplomirane suradnike K. 1200.— a za nediplomirane K. 900.— i to od 1. ožujka 1919 (računajući uvijek sa postojećim životnim prilikama u mjestu).
3. Uredaj unutrašnje službe: a. drže se svi blagdani, koji su službeno na Rijeci priznati, b. higijenski odgovarajući lokali, osobito što se tiče noćne službe, c. kolegijalni postupak itd., neupotrebljavanje suradnika za službu koja njemu ne dolikuje, a niti zasjeca u njegov djelokrug (vagati stranke u ljekarnama).
4. Dozvola upotrebe pristojbe u formi biljega od K. 1 — za ekspediciju recepta i specijaliteta za inspekcije koli u noći toli u nedjelju i blagdane poslije podne. Ova pristojba pada u zakladu potpisanog društva na korist udova i sirota članova.

Za društvo: N. Fabianić predsjednik i E. de Ley tajnik.«⁶

Odgovor na zahtjeve članova zagrebačkog Društva ljekarničkih namještenika stigao je 26. IV 1919. pod br. 455, i on glasi:

»Društvo ljekarničkih namještenika u Zagrebu.

Hrvatsko slavonski ljekarnički zbor u Zagrebu primio je predstavku Društva ljekarničkih namještenika u Zagrebu od 14. IV 1919. kojom se traži prihvata stipuliranih točaka do 29. IV 1919. u 12 sati popodne. Na ovu predstavku odgovara ovaj zbor slijedeće:

1. Hrv. Ljek. zbor nemože priznati 'Društvu Ljek. namještenika u Zagrebu' kompetenciju da pregovara u ime svih namještenika zaposlenih u ljekarnama Hrvatske i Slavonije, jer je ovome zboru poznato, da se veliki broj namještenika sa načinom i zahtjevima spomenutog društva ne slaže.
2. Spomenuto 'Društvo ljekarničkih namještenika u Zagrebu' sastoji se iz farmaceutskog i ostalog osoblja. Farmaceutsko osoblje potpada pod kompetenciju zakona o ljekarnama, dok ostalo pod kompetenciju obrtnog zakona, pa su službovni odnošaji prema tim različitim zakonima i različito normirani.
3. Hrv. Ljek. zbor ne smatra niti sebe kompetentnim da rješava pitanja koja zadiru u privatno-pravne odnošaje svojih članova bez posebne njihove ovlasti.

⁶ Farmaceutski vjesnik, IX, 1919, br. 9, str. 3—4.

4. Hrv. ljek. zbor sazvat će smjesta izvanrednu skupštinu i nakon što primi mandat od svojih članova, stupit će u meritorne pregovore sa *farmaceutskim osobljem*, čim primi predloge sa kompetentne strane.

Predsjednik Dr. B. Vouk. Tajnik mr Zimmermann.⁷

Odgovor Hrvatskog ljekarničkog zbora imao je za cilj razjedinjavanje ljekarničkog osoblja i proglašavanje zahtjeva jednog udruženja, koje je bilo osnovano u okvirima radničke klase, »nekompetentnim«. Buržoaski se poredak branio svim sredstvima nastojeći da očuva stečene pozicije, pa ni zahtjevi ljekarničkog osoblja nisu bili pozitivno riješeni.

Međutim, mr ph. Stanislav Ilakovac nastavlja borbu na stupcima »Farmaceutskog vjesnika« čiji se prvi poslijeratni broj pojavio 1. siječnja 1919. Kao predsjednik Hrvatskog farmaceutskeg društva, izabran plebiscitarno 1914, imao je jak utjecaj na sadržaj toga lista, pa je omogućeno i objavljivanje članka Jovice Segedija koji piše o zajedničkoj borbi u redovima socijaldemokrata navodeći i parole iz francuske revolucije.

Platformu borbe, odnosno program svoga rada, iznosi Ilakovac u prvom broju »Farmaceutskog vjesnika« iz 1919. u 37 točaka. Među ostalim tu je i podržavanje ljekarna, i to počevši od Zakladne ljekarne u Zagrebu pa do onih s realnim pravom, dok bi se koncesije s personalnim pravom sukcesivno ukidale. Ilakovac predlaže da novi zakon o ljekarnama, farmakopeju i cjenike lijekova sastavlja izabrano ljekarničko vijeće. Predloženo je da veletrgovlja »Isis« u osnivanju ne smije biti kapitalističko društvo, nego zadruga svih aktivnih ljekarnika. Zahtijeva da se zaplijene svi lijekovi u rukama privatnika i lihvara i da se zabrane lijekovi s tajnim imenom, odnosno da se za uvoz lijekova zatraži odobrenje liječničkih i ljekarničkih društava. Predloženo je ponovo da se osnuje mirovinska zaklada, te da Ministarstvo zdravlja mora obavezno konzultirati Ljekarničko vijeće prigodom reorganizacije ljekarničke službe. Ilakovac završava izlaganje svoga programa u br. 7 »Farmaceutskog vjesnika« od 1. IV 1919: »Drugovi, svaki pojedinac, a jednako i skupine raznih staleža osjećaju, da je nastao čas rušenja starog kapitalističkog društva utemeljenog na pravu vlasništva i izvlaštivanja slabih u korist jačega. Danas se društvo sprema ozbiljno, da ukine svako pravo vlasništva, da ga oduzme pojedincima i preuzme u svoje ruke [...] Posljedak će biti, da na čelu radničkih poduzeća neće stajati kapitalista, jer će biti prisiljeni, da svoja mjesta predaju vrsnijim silama, koji doduše nemaju pune kase, ali zato vrijedne ruke i bistre glave [...] Budemo li i nadalje služili mračnjaštvu i izrabljivanju bolesnika u korist naših poslodavaca, samo ćemo pospješiti uništenje tih koncesioniranih zdravstvenih naših zavoda.«

Značajno je zabilježiti da su i vlasti u tom prvom periodu poslije rata morale obećavati stanovite ustupke. U nacrtu Zakona o čuvanju narodnog zdravlja Ministarstva narodnog zdravlja iz srpnja 1919. predviđeno je postupno podruštvljenje svih ljekarni. A nešto je od Ilakovčeva programa ušlo i u zaključke Drugog kongresa Komunističke partije Jugoslavije održanog u Vukovaru 1920, jer se ističe da ne može biti bogaćenja na račun narodnog zdravlja. U tom vremenu legalnog djelovanja Komunističke partije mnogi studenti Farmaceutskog tečaja na Filozofskom fakultetu

⁷ Isto, br. 24, str. 4—5.

u Zagrebu upisuju se u Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista), a dobar dio njih uključio se u socijalističku revoluciju u toku drugoga svjetskog rata.

Ilakovac za čitavo to vrijeme stoji na pozicijama klasne borbe. Zalaže se za jedinstvo radničke klase i protivi se izdvajanju ljekarnika — kao akademski naobraženih stručnjaka — od nekvalificiranih radnika u Općem radničkom savezu, i jedan je od potpisnika te deklaracije u ime Glavnog odbora i Tarifne komisije Općeg radničkog saveza.

On uključuje ljekarničke namještenike i u generalni štrajk proglašen 21. srpnja 1919. u znak solidarnosti s mađarskom revolucijom, s težnjom da se i u našim zemljama izmijeni društveno uređenje koje je radnička klasa ponovo počela osjećati kao sve teži teret. U »Farmaceutskom vjesniku« od 1. kolovoza 1919. Ilakovac piše: »Drugovi! 21. srpnja t.g. podiže međunarodni proletarijat obustavom rada ili velikim zborovima prosvjed proti nasilnom miru, koji zapadna Evropa misli narinuti čovječanstvu, da ga baci u ekonomsku i socijalnu propast. Tomu prosvjedu priključio se i cijeli proletarijat Jugoslavije, a ljekarnički namještenici zaključili su na sjednici održanoj 19. srpnja, da će se organizovani članovi priključiti prosvjedu. [...] Proletarijat traži slobodu govora i sastajanja kao i otpuštanje svojih drugova i svih ostalih osoba, koje leže po tamnicama bez suda i saslušanja, kao žrtva korupcije i denuncijacije, na slobodu! Proletarijat traži, da se uredi cijene životnim namirnicama, koje ubijaju radni narod, a uzrok su bolestima i nemoći i da se ukinu carine na sve vrste robe, koja je nužna za razvoj naše proizvodnje i prehrane radnog naroda. Da živi međunarodna solidarnost proletarijata!«

Posljednji članak mra Ilakovca, koji je zapravo i njegovo gledište na socijalne borbe ljekarnika, tiskan je u »Radničkom glasniku« br. 10 od 1919. godine. Taj je članak i analiza stanja u ljekarništvu i zdravstvu Hrvatske a ujedno i njegova politička oporuka, jer je, zbog jake protuakcije buržoazije, na skupštini Hrvatskog farmaceutskog društva 11. XI 1919. morao odstupiti s predsjedništva i predati uredništvo »Farmaceutskog vjesnika«. Pod naslovom »Pokret ljekarničkih namještenika u Zagrebu 1919« Ilakovac piše: »Kada smo se koncem 1918. nacionalno oslobodili, osjetio je član svakog staleža da mu sada mora biti prva briga, kako bi se osobno oslobodio tlake. Po prevratu jasno se je obavilo svrstavanje u dva protivna tabora, koji od dana do dana dobivaju sve izrazitije lice. Na jednoj se strani svrstaju zastupnici kapitala 'građani' kao poslodavci, a na drugoj strani biva sve veći broj 'beskućnika', koji tome kapitalu prodaju svoju radnu snagu koli fizičku, toli umnu.

Pa kada mi diplomirani ljekarnički namještenici pogledamo oko sebe, osjetimo, da nas golemi jaz dijeli od ostalih akademičara — osim popova! Mi i ovi crnorisci jedini još uživamo razna feudalna dobra i privilegije, dokim se ostali akademski staleži već davno oslobodiše toga srednjovječnog tereta, koji je glavna zapreka svakom napretku. Svi se mi ne oslobađamo stjecanjem diploma, a glavni nam je cilj osobne koncesije. Ali je broj tih koncesija zakonom ograničen, pa ne samo da vlada dijeli koncesije po miloj volji nego i koncesionari imaju pravo da putem svoga strukovnog zbora podignu hajku protiv svake nove koncesije, koje inače znači uništavanje starog dobrog posla ili barem njegovo oslobođenje. Kao što je pri-

rodno, da stari koncesionari brane svoje unosne koncesije, tako bi najprirodnije bilo, da se diplomirani ljekarnički namještenici udruže i bore za slobodu ljekarenja.

Naše sjedinjenje otežava stanje onih drugova koji se protekcijom, imetkom, ženidbom itd. nadaju, da će im i tako skoro u dio pasti dobra koncesija, a prešavši u protivnički tabor, zašto da se uzrujavaju i gledaju na svoju buduću — rajul?

Prve smo zato naše korake uputili prema našoj organizatornoj snazi protiv koncesija, koje treba otvaranjem novih koncesija oslabiti sve do njihovog posvemašnjeg uništenja. Protivnim putem nismo mogli ići, jer nemamo kapitala da u zajednici barem u većim gradovima osnujemo zadrugarski posao, oslanjan na postojeće bolesničke zadruge. Druga bi nam briga morala biti odgaianje podmlatka, koji bi bio otporan protiv nastojanja šefova na ličnu slobodu.

Udruživanje naših jedinica, koje su većinom osamostaljene diljem zemlje, vrlo je teško po sindikalnim principima, jer u strukovnoj organizaciji upisani član ipak ostaje osamljena jedinica, koju će svaki jači pritisak sa strane kapitala prignječiti, ako ga sasvim ne uništi. On osjeća da je osamljen i zaboravljen kao i svaka druga jedinica naše radne snage bila ona pekar, stolar, opančar, bila učitelji, privatni činovnik ili liječnik, bila ona podvornik, pometač ili kućni radnik. Udruže li se sve ali ove osamljene jedinice naše radne snage u istom selu u jednu središnju organizaciju u kojoj svi postaju jednakopravni članovi, pa prikupe li na taj način i ostale rasijane radne snage svoga okružja, moći će se lakše zajedničkim istupom dobiti uvijek sjedinjenog kapitalistu. To isto vrijedi i za svako industrijsko poduzeće, a među ova po svojoj fizionomiji moramo ubrojiti i sve veće ljekarne, u kojima je zaposlena kvalificirana i nekvalificirana radna snaga. Da je ova koncentracija sila cjelokupne radne snage najbolja obrana i zaštita za radnički pokret, svjedoči sam pokret kvalificiranih ljekarničkih namještenika u Zagrebu godine 1914. Njegov neuspjeh leži većim dijelom baš na tome, što je vođen kao čisto strukovni pokret, koji ne uzima u obzir ostale nekvalificirane namještenike u istom industrijskom poduzeću. Veliki je antagonizam još prije rata vladao između kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, a to je najveća šteta po uspjeh radničkog pokreta, kojemu je u svakoj borbi glavna briga jačanje radničkog pokreta i uništenje kapitalizma.

A zašto je izbio taj pokret? Dok u kulturnim zemljama zapada postoji sloboda (Engleska, Francuska itd.) koja svakom osposobljenom članu daje pravo, da se što prije oslobodi i pokaže uspjehe svoje energije, znanja i mišljenja, dotle kod nas i u ostaloj Srednjoj i Istočnoj Evropi vlada sistem koncesije. U Njemačkoj, bogatoj industrijom, a djelomično i u Austriji bili su naši drugovi barem donekle zaštićeni raznim ustanovama, kao sređenje radnog dana i odmora, sistematizovanje plaća, umirovinske i druge zaklade. U Mađarskoj, koja je ekonomski bila ovisna od Austrije, a još više kod nas u Hrvatskoj, koji smo opet ovisni bili od te iste Mađarske, jedva se i može govoriti o prvim povojima, a mi i naši drugovi bijasmo bespravni, a oslobođenje bilo je samo moguće uz protekcije ili uz veliki otkup starih prava, koje je vlada djelila za 100 kruna, a koncesionari ih prodavali za desetke hiljada kruna?! Da je stanje bilo kod nas najžalostni-

je, a otporna snaga najslabija, svjedoči pokret ljekarničkih diplomiranih namještenika, koji je u našoj struci bio prvi pokret u našem staležu. Nekoliko mjeseci kasnije podoše u pokret namještenici u Mađarskoj, pa djelomično u Skandinaviji. Kretao se on, kako vidimo, samo u zemljama sa koncesioniranim ustavom, dočim se u zemljama sa slobodnim ljekarenjem, nikako javljao nije.

Svi ti pokreti uspjeli su samo djelomično jer udružena radna snaga nije bila ustaljena, stoga u organizaciji nije većini drugova bilo po čudi, fondova za borbu nije bilo gotovo nikakvih, makar da svi rado koketiraju sa uspjesima radničke borbe.

Naš pokret 1914. pratilo je pučanstvo sa simpatijama, jer im koncesionari nisu baš naišli na poticanje, pa ipak smo se već treći dan morali vratiti na posao, što nam potvrđuje činjenicu, da je bilo preko polovine štrajkolomaca, jer čim smo mi ostavili posao, zamjeniše naš posao dijelom šefovi, laboranti, manipulanti, kasirice, koji naš posao dobrim dijelom poznaju, a taj im je olakšan obiljem specijaliteta, kojima danas veleindustrija poplavljuje ljekarne. Ljekarnici koncesionari bili su bijesni, jer u većini nisu vični poslu, a ujedno ih je iznenadio naš istup, kojem se nikako nisu nadali. Uspjesi su bili moralni a manje materijalni, nezadovoljstvo ostade dalje, a pokret bi u jesen nanovo buknuo, da nas nije iznenadila svjetska vojna.

Kad je iza provala ruske revolucije počeo jačati radnički pokret maknuše se i naši drugovi iz trogodišnjeg sna. Kapitalizam je za vrijeme vojne koncentrirao svu svoju snagu osobito na polju tehnike, pa je posve prirodno da se protiv njega udruži sva radna snaga i da mu postepeno ili sasvim otme uspjehe svoga znanja.

Pokušamo i mi koncentraciju svoje radne snage u ljekarnama, da u zoru svjetske revolucije zaboravimo na staleške interese, da u svakom beskućniku gledamo samo čovjeka, koji nuda svoju radnu snagu, jedino dobro koje mu je ostavio kapital, bez razlike na stupnjevima osposobljenja.

Tako se našlo u mnogim redovima oduševljenih boraca, a oko njih jata gladnih i nezadovoljnih, kojima je svaki put dobar, samo ako ih dovede do cilja. Ostade samo manjina posve konzervativnih drugova, kojima je preča akademska čast od čovječjeg dostojanstva, jer mrze rad, a ideal su im šefovi, koji na lak način zaraduju.

Čim je organizacija stvorena javila se masa mladih organizacija, koje kod uplate 3—5 markica govore: Eto organizirali smo se, platili smo, pa gdje su vam uspjesi? Ništa ne radite za naše oslobođenje? A ko da radi? — borbene zaklade nema a niko ne misli stvoriti, žele ultimatum predati, a nema među borcima solidarnosti, jer akademski građanin još uvijek prijekim okom gleda na svoga nekvalificiranog druga s kojim dan na dan radi u istom poslu, nestrpljivost raste, a kada se zahtjevi iz istih razloga ne ispune, jenjava borbenost, redovi se boraca raspadaju, a ravnodušnost traje gotovo 6 mjeseci. Borba je bila skršena, jer ipak su za svakog diplomiranog druga bile ideal — koncesije. Kako da se dakle oni bore protiv koncesija, pogotovo kad nas koncesionari mame u svoj zagrljaj, jer čujte, s njima udruženi u borbi za koncesije, dočekaćemo svaki svoje! Potpora našem koncesionaru je vrlo potrebna, jer po vladi proljetos obećano podržavljenje ljekarna uz otkup bijaše preskupo, ali danas najavljeno

strogo osobno pravo koncesija bez prava prodaje državu ništa ne stoji, jer bi plaćali samo dojakošnji koncesionari. Pa dok mi mislimo, da je bolje da plate oni, koji su danas puni para, a ne sutra mi ubogi, dotle naši reakcionari misle baš protivno, pa zabaciše svaki ponos i baciše se bez stida u naručaj kapitala.

Što znači na taj način raditi među intelektualcima sučelice sa manualnim radnikom, jasno je svakomu koji poznaje u radničkom pokretu rad intelektualaca. Uspjesi toga rada vide se danas kod nas, gdje baš oni sindikalnim pokretom cijepaju koncentrični radnički pokret tako, da danas u nekim industrijskim poduzećima imademo 3—5 i više organizacija, koje su samo na štetu radne snage jer korist ubire kapital.

Od straha pred ponovnim napuštanjem rada povisiše neki šefovi plaće, uvedoše 8 sati radni dan, izmjenične nedjeljne i noćne službe ali u većini slučajeva ostade sve po starom tako da neki kvalifikovani drugovi imaju još danas za 50% manju plaću, a što da tek kažemo o nekvalifikacionim drugovima sa 10—20 K dnevne plaće?! Može li on ikada stići sindikalnom borbom ono, što je koncentrična borbena snaga izvoštiti mogla? Pogotovo kad jedan dio inteligencije naše radne snage nasjeda sirenskim glasovima poslodavaca, napušta borbu za ljudske ideale, za svoje oslobođenje iz pandža kapitala, a sve za volju — probitka!

Borba je naša konačno skršena, jer je koncentrisanu navalu sjedinjene naše radne snage ugušio strukovni egoizam. Sada se udružuju strukovno u nadi, da će bolje uspjeti, ali samo njima, dočim ostala zaboravljena naša radna snaga neka kuka i dalje.

To se događa baš u času kad se u našoj državi jača reakcija, koju podupire kapital, a u naprednim zemljama provode socijalizaciju, o kojoj i sam Masarik obećaje svjetliju budućnost. Mi nismo tu radi apoteka, nego su one radi narodne nevolje, kojoj bi mi morali biti liječnici, a ne kao do-sele trgovci sa ljekarijama. Nerazumijevanje je u našem staležu veliko za taj rad, jer neki koncesionari izjaviše, da će apoteke radije potpaliti nego da se odreknu svoga dobra.

Austrija im ne nasjeda. Tamo je i prije bilo u ljekarnama reda, pa kad ne uspijeva socijalizacija, počese socijalizirati našu veleindustriju. To će im i uspjeti, makar da je otpor apotekara silan, jer bolesnik voli kupiti specijalitete, koje poznaje po vanjskoj opremi, nego li u ljekarni priređene ljekarije po liječničkom receptu, a i sami ih liječnici radije propisuju, jer pri tom imaju manje posla i brige.

Ako je još sa profitom zadovoljan i liječnik kao kod nekih specijaliteta poput Sirolina itd. biće svi interesenti zadovoljni. Glavni profit ubire industrijalac, a toga u našoj državi može iskoristiti financijski kapital. Monopolizirane ljekarije smjeti će kupovati i članovi okružne blagajne koji i onako nemaju pravoga povjerenja u često vrlo mršave propise blagajničkih liječnika.

Naša dakle borba počima se kretati u dva pravca. Danas je još na strani šefova kao vlasnika kapitala, da se sutra stane okretati prema državi, koja će većinu ljekarija monopolizirati. Priredba je nama unosnih specijaliteta prešla iz ljekarna u veleindustriju našu, a odavde je vrlo kratak put do državnog monopola. Propadaju tako koncesije, jer neće nositi profita, a socijalizacija je konac svega.

Dužnost je dakle bila naša, da udružimo svu našu radnu snagu i uskorimo oživotvorenje socijalizacije. Naši nam to drugovi danas uskratiše prodavši je sasvim kapitalu — a ako vam koncesije izmaknu, gospodo? — Radnik će tada opet biti dobar, da se s njim udruženi oprete sve jače rastućoj snazi naše industrije i našeg kapitala uz pomoć svesilne Amerike.

U našim je danas ljekarnama pocijepan pokret radnog naroda na 3 dijela po sindikalnom receptu. Razdvojeni i oslabljeni istom nećemo ništa izvoštiti, jer nam kvalifikovane neće podupirati obični radnici i obratno. A kapital kraljuje nad nama i smije se neslozi. Eto uspjeha sindikalnog pokreta? Ali mi smo željni slobode, a koncesije su naše verige, pa ih mora nestati, kao što padaju dinastije, a s njima i lena grofovska i popovska itd. Protiv vas koncensioneri trgovci ljekarija diže se vapaj stradaoca najbjednijih, a tih je u našem narodu i previše, a da bi naše vlasti mogle još dugo potrajati. Zdravstveni zavodi imaju da postanu njima u korist, a ne da se dijeli kao koncesije za trgovinu. Sic.»

Nakon ove izvrsne analize stanja u ljekarništvu Hrvatske Ilakovac se povlači iz političkog života. Kupuje u Dubravi kraj Gradeca ljekarnu i tu živi do 1941, kada se stavlja na čelo pokreta pasivne rezistencije, te nagovara mještane da ne predaju svu ljetinu okupatoru jer time produžuju rat. Uspio je okupiti nekih pedesetak naprednih drugova iz Dubrave i okolice, te je redovno održavao sastanke s mještanima, usprkos opomeni domaćih predstavnika vlasti da se okani organiziranja. Po direktnoj zapovijedi ustaškog ministra pravosuđa Puka bio je 20. XI 1941. uhapšen, da bi nakon izvanredno uspjele obrane pred ustaškim prijednim sudom u Bjelovaru bio pušten na slobodu. Međutim, ta je sloboda kratko trajala, jer je na Pukovu zapovijed bio izveden pred Izvanredni narodni sud u Zagrebu. Hini u zatvoru duševnu poremećenost, te je prebačen u bolnicu u Vrapču, gdje je neko vrijeme boravio u istoj sobi s Miroslavom Krležom. Po osudi Izvanrednog suda bio je deportiran u jasenovački logor, gdje neko vrijeme jadno životari, neprestano pobolijeva i nakon nekoliko mjeseci umire.

U Dubravi nastavlja njegov rad odani mu laborant Franjo Šmerda. Šmerda je organizirao prebacivanje ljudi, sanitetskog materijala i hrane na slobodni teritorij na Kalniku. No našao se neki doušnik, koji je podnio prijavu ustašama, pa je Šmerda s dijelom svojih suradnika bio uhapšen i neposredno nakon hapšenja strijeljan.

Borbu koju je započeo mr ph. Stanislav Ilakovac nastavili su njegovi nasljednici farmaceuti koji su se kalili u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji i ostvarili poslije rata većinu Ilakovčevih ideja.⁸

⁸ D. Stupar, H. Tartalja: Sozialisierung der Pharmazie auf Jugoslawische Grund und Boden. Referirao na Međunarodnom kongresu za povijest farmacije — Budimpešta, 2. X 1981. U tisku kod organizatora kongresa.